

4. Способи господарювання і архітектурно-будівельний вираз змінювалися з часом залежно від багатьох факторів.

5. У горах України відомі туристичні притулки, які мають свою історію розвитку. В Українських Карпатах від кінця XIX століття існував цілий пласт будівельного мистецтва, пов'язаний із гірськими туристичними притулками. Зараз майже усі вони є перебудованими або втраченими. У Криму гірські туристичні притулки з'явилися від середини XX століття, продовжують функціонувати і мають своєрідну архітектуру.

Як бачимо, тематика дослідження гірських туристичних притулків є дуже широкою і малодослідженою, зокрема в Україні. Вона вимагає наукового опрацювання з огляду потреби сьогодення та збереження пам'яті. За влучним висловом А. Глязера, «притулки є міркою оцінювання світу гір світом міста» [6]. Настає час підняти рівень цієї мірки.

1. Федорченко В.К., Дьорова Т.А. *Історія туризму в Україні*. – К.: Вища школа, 2002. – 192 с.
2. Кузишин А.В. *Реферат: З історії організації туристсько-краєзнавчої роботи в Галичині (друга половина XIX – початок XX ст.)* Опубліковано: *Історія Української географії*. – Тернопіль: Підручник і посібники, 2002. – № 5. – С.42 – 44.
3. Барановский М.И. *Комплексы отдыха и туризма*. – К.: Будівельник, 1985. – 104 с., ил.
4. Шульга Г.М. *Архитектурно-планировочная организация горнолыжных комплексов: Дис. ... канд. арх.* – Киев, 1990 г. – 147 с., 42 табл.
5. Харчук Х.Р. *Курортна забудова Трускавця періоду XIX – першої половини XX ст.. Проблеми та стан її збереження // Пам'ятки архітектури*. – Київ, 2004. – № 1. С. 40–45.
6. Glaser, A. *Zurueck zur Natur, aber eben nicht ganz // Architektur & Bauforum. Maerz / April 1998 Nr. 193*.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
8. Соловій Л.С. *Проблеми проектування житла для бездомних // Науково-технічний збірник*. – Полтава, 2009. – С. 205 – 211.

УДК 725.84, 394.3

Р.О. Крушельницький

Національний університет «Львівська політехніка»,
кафедра архітектурного проектування

ПЕРЕДУМОВИ АРХІТЕКТУРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ІГРОВИХ ПРОСТОРІВ В СТРУКТУРІ МІСТ КИЇВСЬКОЇ РУСИ

© Крушельницький Р.О., 2010

Проаналізовано розвиток фізичної культури у Київській Русі, філософські та міфологічні передумови розвитку фізичної культури, визначено основні види спортивної діяльності і вимоги до організації ігрового простору.

Ключові слова: Київська Русь, фізична культура, організація простору для спорту.

The article is dedicated to physical culture development in Kyiv Rus. Philosophical and mythological background of physical culture development is analyzed, the main kinds of sport activity and requirements to playing space organization are identified in the article.

Keywords: Kyiv Rus, physical culture, sport space organization.

Постановка проблеми

Традиції фізичного виховання в Україні мають давні корені і починаються з часів Київської Русі. Умови та спосіб життя слов'янських племен обумовлювали високі вимоги до стану здоров'я населення, його фізичної підготовленості. Ідеал здоров'я формувався через систему обрядів, повір'я, порівнянь, приказок. Ідеалом виховання взагалі і фізичного виховання зокрема в давній Русі стала

удатна, здібна, сильна і щаслива особистість. Найздоровішою нацією в той час вважались слов'яни. Сьогодні увага до фізичної культури в населення зростає з кожним днем, і тому виникає потреба пошуку національної ідентичності в нових типах будівель для фізкультурно-оздоровчих занять. Формування архітектури цих споруд повинне опиратись на багатовіковий досвід наших предків і відповідати сучасним вимогам.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти фізичної підготовки в Київській Русі висвітлювалися в дисертаційних роботах Є. Н. Приступи та Я. В. Тимчака, а також у працях А.В. Цьося, М.С. Грушевського, М.М. Кучінко, С. Килимника.

Метою статті є виявлення способів організації ігрових просторів у фізичній культурі Київської Русі.

Обговорення проблеми

Філософські та міфологічні передумови розвитку фізичної культури

У Київській Русі фізичній культурі надавали особливого значення. Можна стверджувати, що існував певний культ силових здібностей та умінь їх реалізувати в умовах побуту та військових дій. Важливу роль відігравали й інші фізичні якості: швидкість, спритність, витривалість, гнучкість. Їх значення подано в народних казках і прислів'ях: «Хват на всі заставки», «Звивається жвавий гадюки», «Швидкий, як мотиль», «Швидкий і пуги не треба», «Проворний, як вітер у полі», «Жвавий, як рибка в річці», «Жвавий Савка, аж шкура на ньому горить», «В один дух прибіг» [2]. На думку Є.Н. Приступи, фізичне виховання є багатофункціональною культурно-педагогічною системою, яка реалізується практично у всіх сферах життєдіяльності нації [1].

Народні ігри та забави, особливо весняні, відображали, з одного боку, побут людей, а з іншого – своїм змістом впливали на навколишній світ і людину [2], а тому виконували світоглядно-філософську роль (табл. 1) [1, с. 17].

Найстарші ігри, що були створені за багато років до прийняття християнства, мали філософський зміст. У ті далекі часи людина хотіла знайти і зрозуміти, звідкіля і як виник світ, закономірності природних змін, народження, розвитку, завмирання та воскресіння всього живого. Тому форми рухів нагадують відображення природних та небесних сил. Особливою художністю, високою емоційністю та винятковими рисами любові до природи характеризуються хвалебні весняні ігри [1].

Частина весняних ігор мала лицарсько-дружинний зміст. Як зазначає М. Грушевський, у різних народів на весні відновлювались військові походи [1, с. 19]. Тому в старій обрядовості весна асоціювалася з покликом «іти на війну – бити ворога» [3].

Велика частина весняних та інших ігор присвячується пошануванню покійників. Згідно з віруваннями наших предків, душі померлих або відлітали у вирій і періодично поверталися через «Небесні ворота» на землю, або перебували в лісі, над водою чи біля хати. Тому ігри, які відбувалися саме в цих місцях, мали задобрити душі покійників, привернути їх на свою сторону та забезпечити добробут і щастя.

Окремі ігри, що відбувалися при покійникові, згідно з уявленнями давнього населення, мали на меті повеселити душі померлих людей, морально підтримати їхніх родичів.

Життя населення Київської Русі проходило у тісному зв'язку з природою. Тому, враховуючи повну залежність людини від довкілля, зміст багатьох ігор мав профілактичний характер. За допомогою рухів, танців і фізичних вправ наші предки викликали життєдайну силу природи, сприяли росту і розвитку рослин, захищали поля від злих сил природи.

Окремі календарні ігри («Котка», «Битка»), на думку наших предків, сприяли зародженню нового життя. Їх, як правило, виконували на Великдень. Виконання фізичних вправ мало міфологічне значення, типологію подано в табл. 2 [1, с. 21].

Біг, як правило, ставив за мету підвищити родючість землі. Стрибки та підстрибування сприяли буйному і високому росту льону, конопель, жита. Плавання і купання викликали дощ, зміцнювали здоров'я, очищували людину від усього злого.

Магічне значення народних ігор

Назва ігор	Магічне значення	Свята
«Кривий танець», «Вінок», «Коструб», «Воротар», «Подоляночка», «Білозорчик- Білоданчик».	Філософський зміст: - Хвала сонцю - Відображення змін пір року; - Народження, розвиток, старість і смерть людини;	Благовіщення, Великдень
«Мак», «Горошок», «Огірочки».	Вегетаційний зміст: - Передача навколишній природі енергії, сили та радості; - Позитивний вплив на ріст і розвиток рослин;	Благовіщення, Великдень
«Воробчик», «Перепілка», «Чадо»	Хвалебний зміст: - Хвала весні, птахам, весняній повені; - Любов до природи і природних явищ;	Благовіщення, Великдень
«Барвінок»	Лицарсько-дружинний зміст: - Захист свого роду; - Почуття гідності, хоробрості й відваги; - Наймання до князя на службу; - Підготовка до військових походів;	Благовіщення, Великдень
«Діброва»	Родинно-побутовий зміст: - Відображення родинного життя; - Взаємини між членами родини; - Закликання добра, щастя успіху та багатства;	Благовіщення, Великдень, Трійця
«Царенко», «Вербова дощечка», «Калита», «Панас», «Хустина», «Сусідка»	Подружній та еротичний зміст: - Прагнення дівчини або хлопця до одруження; - Угадування долі, характеру майбутньої дружини або чоловіка; - Зближення стосунків хлопців і дівчат;	Благовіщення, Великдень, Трійця, Катерини, Андрія
«Дзвін», «Лопатки», «Бирки», «Засць», «Кучі», «Стрільчик», «Коса», «Білиця»	Пошана покійників: - Задобрити душі покійних родичів; - Повеселити померлих людей; - Підтримати родичів померлих;	Проводи, Трійця
«Лялі», «Тополя», «Завивання вінків», «Водіння куста»	Профілактичний зміст: - Викликати велику життєдайну силу природи; - Сприяти росту і розвитку рослин; - Захистити поля від злих сил природи	Трійця
«Котка», «Битка»	Стимулюючий зміст: - Зародження нового життя; - Пробудження природи від зимового сну;	Великдень

Виконання фізичних вправ під час дозвілля, господарської діяльності, побутових і релігійно-культурних свят, у військовій та виховній практиці сприяло тіловихованню у Київській Русі. На основі досліджених матеріалів можна вивести основні засоби фізичного виховання, які подано в табл. 3 [1, с. 33].

Прийняття християнства значно вплинуло на всі сторони життя давньоруського населення. Не оминуло це і фізичного виховання. Християнство спрямовувало всю увагу на внутрішній світ людини, на відмову від матеріальних благ заради духовних. У зв'язку з цим у церковній та світській літературі XI–XII ст. засуджуються народні «ігрища», які сприяли фізичному розвитку людей.

Засуджуючи язичницькі обряди, християнство водночас пристосовувалося до них, що яскраво простежується на прикладах пристосування календарних християнських свят до язичницьких, часткового засвоєння язичницької обрядовості тощо.

Магічне значення фізичних вправ

Назва фізичних вправ	Магічне значення	Свято
Стрибки	- Очищення людини; - Пророцтво на подружнє життя; - Сприяння росту рослин; - Зміцнення здоров'я;	Івана Купала
Перекиди, качання	- Підвищення врожайності землі; - Сприяння вагітності жінок; - Зміцнення здоров'я;	Юрія
Метання	- Підвищення врожайності землі; - Сприяння росту рослин; - Зміцнення здоров'я; - Пророцтво на подружнє життя; - Чарування на майбутній врожай;	Різдво
Гойдання на гойдалці	- Очищення людини; - Сприяння росту рослин;	Різдво, Великдень
Плавання, купання	- Викликання дощу; - Зміцнення здоров'я; - Очищення людини;	Великдень, Івана Купала
Верхова їзда	- Очищення людини;	Юрія
Біг	- Підвищення родючості землі;	Різдво

Засоби фізичного виховання

Окремі дані історичних та археологічних досліджень, етнографічні дані спонукають до вивчення та визначення системи ігрової діяльності в період Київської Русі. Інтерес викликає різноманітність ігор і танців, які відображали сторони виробничого, військового і побутового життя, розвивали і вдосконалювали фізичні якості давньоруського населення, а також започатковували різні види спортивних ігор (прості та з предметами). Існує декілька визначень ігрової діяльності у Київській Русі: «гра», «грання», «грище», «іграшка» (тобто забава, розвага, гулянка з іграми, піснями, танцями, ритуальними діями).

Види фізичної діяльності

Ігри з м'ячем. Слід зазначити, що в Київській Русі були поширені ігри, які за своїми правилами нагадують сучасний хокей на льоду та траві. Зміст гри полягав у тому, щоб за допомогою палиці закотити кулю або м'яч (мазлу) у задалегідь викопану лунку (рис. 1).

Популярною була гра з м'ячем, яка за своїми правилами нагадувала сучасний футбол: «Гравці розділялися на 2 команди і ставали на певній відстані одна від одної. Позаду кожної команди проводилась гранична межа. Команди намагалися ногами перекотити м'яч, стараючись подолати межу суперника»[1].

Археологічні знахідки, серед яких значне місце займали м'ячі різних розмірів та ваги, свідчать про те, що ігри з м'ячем в Київській Русі були доволі популярними. Для ігор з м'ячем передбачалася спеціальна організація ігрового простору: це було поле, поділене на 2 сектори, в яких розташовувались команди; позаду команд була проведена лінія, за яку потрібно було закотити ногами м'яч (рис. 2).

Рис. 1. Розташування гравців на полі

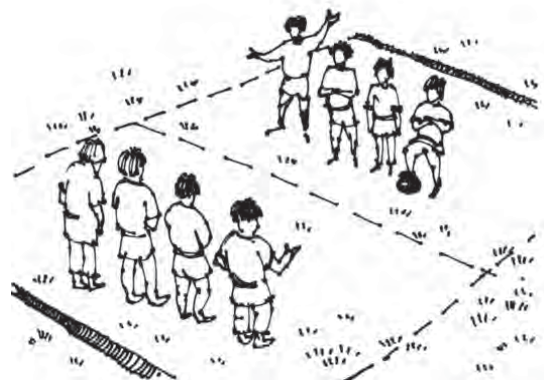

Рис. 2. Розташування гравців на полі для тогочасного для тогочасного хокею на траві футбольного матчу

Силкові ігри. Силу розвивали за допомогою ігор, які нагадували давньоруські «перетяги»: «Чий батько дужчий», «Перетяжки», «Кулі», «Ланцюг» та ін. (рис. 3). Виховували та розвивали швидкісні якості за допомогою ігор: «Дуб», «Навивпередки», «Горшки», «Ловитки», «Хованки», «Кут», побудованих на дійових вправах зі зміною напрямку руху та швидкості реакції. Для розвитку фізичних якостей використовували вправи із застосуванням каміння, зокрема метання округлого каміння в ціль і на відстань, піднімання важких брил.

Кулачні бої та боротьба

Перші писемні відомості вказують на існування кулачного бою в X столітті. Проте це доволі пізня констатація. Бої існували ще за доби язичництва. Люди влаштовували «ігрища», які, як правило, мали ритуальний характер і тісно пов'язувалися з календарною обрядовістю, невід'ємною частиною яких були кулачні бої. Під час похорону наші далекі предки справляли «тризну», де також проводився кулачні бої.

За часів Київської Русі кулачні бої продовжували розвиватися. Про це свідчать в літописи, билини, легенди тощо. Тоді у кулачному бою не було чітких правил. Можна було використовувати палиці. Ними наносили та відбивали удари, виконували обманні рухи.

Дуже великого поширення в Київській Русі набула боротьба. Вона була розповсюджена практично у всіх сферах життя людей. Поєдинки стали звичним явищем під час свят, на базарах, урочистих подіях (рис. 4).

Рис. 3. Перетяги [1, с. 151]

Рис. 4. Боротьба [1, с. 152]

Ігри на влучність. Одне з найвагоміших місць серед засобів фізичного виховання в період Київської Русі посідали фізичні вправи із використанням предметів, насамперед різноманітної зброї (списи, луки, мечі, бойові палиці та сокири, ножі, щити та ін.), а також предметів, які можуть використовуватись як зброя (каміння, палиці, мотузки, аркани тощо).

Фізичні вправи з використанням предметів були в основі військової підготовки як народних воєнізованих формувань, так і професійних воїнів-дружинників.

Дуже поширеними вправами у воїнів Київської Русі були стрільба з лука та метання спису. Ці види зброї широко застосовувалися і на війні і на полюванні.

Ігри з палицею. Однією з популярних ігор була гра «Паці». «Паці» – нижні кістки баранячих чи коров'ячих ніг – розставляли впоперек вулиці, і влучними ударами потрібно було зруйнувати їх шеренгу (рис. 5). Важливим засобом фізичної підготовки були двобої на палицях.

Рис. 5. Розташування предметів для гри «паці»

Фізичні вправи з використанням засобів пересування

До цієї групи засобів фізичної підготовки слід віднести фізичні вправи з використанням засобів пересування (коні, човни, ліжі тощо). Значне місце серед таких вправ посідала верхова їзда. Археологи вважають, що на Старокиївській горі (там, де стояли княжі будинки) був і «кінний двір», тобто не тільки конюшні але й невеликий «іподром». Ілюстрацією організації змагань на конях є композиція «Іподром» у південній башті собору. Тут зображено четверні коней, готових до змагань, розпорядники, які сповіщають про початок скачок, рухомі колісниці та ложі на іподромі (рис. 6).

З ілюстрацій видно, що вже тоді наші предки достатньо серйозно підходили до організації простору. Було чітке зонування змагальної і глядацької частини.

Значного поширення в Київській Русі набуло катання на санках, крижинах, ковзанах. Цікавими знахідками є ковзани, знайдені в трьох екземплярах в городищі Вал в Надстир'ї. Вони мають прямокутну в перерізі форму із загостреним, клиноподібним, загнутим вгору переднім кінцем. Довжина ковзана 19,5 см, ширина 3,5 см, товщина 2 см. Ззаду і спереду були просвердлені дірки для прив'язування до взуття [5, 6].

Не менш важливими засобами фізичної підготовки молоді та воїнів залишалися природні фізичні вправи (ходьба, біг, стрибки, лазіння, перелітання, повзання, пірнання, плавання). Вони застосовувались для розвитку фізичних якостей людини і змалку, і в зрілому віці й використовувались у фізичному вихованні та військовою вишкোলі русичів [7]. Так, серед різновидів природних локомоцій для фізичної підготовки використовувався біг на 20–25 верст (21–27 км). Крім того, поширеними були швидкісне лазіння по деревах, перенесення на собі одного чи двох товаришів(з метою розвитку фізичних якостей: сили, витривалості, спритності) [8]. Використовувались також стрибки у довжину та висоту, з жердиною. С. Килимник також описує гру «Скакання через рів» (на відстань 1,5–2 метри) рис. 7 та стрибки догори через тичку. Він зазначає, що такі стрибки організовували у формі змагань з 2–4 і більше учасниками [8].

Рис. 6. Зображення іподрому періоду Київської Русі [1, с. 155]

Рис. 7. Схема місця для стрибків через рів

На основі детального аналізу історичних документів та свідчень дослідників стає можливим відтворити сутність системи загартування в Київській Русі. Як відомо, слов'яни жили серед мальовничої природи, на чистому і свіжому повітрі. За давнім звичаєм, більшу частину року вони ходили в легкому одязі, без головних уборів, часто босими, з оголеним торсом, що давало добрий ефект від повітряних ванн.

Чільне місце серед фізичного виховання в Київській Русі посідають і гігієнічні чинники: режим дня, режим праці та відпочинку, режим та норми харчування, особиста гігієна та інше. І хоча їх не можна розглядати як своєрідний вид рухової активності, але не враховувати їх впливу на формування особистості та зміцнення здоров'я було б неправильним.

Висновки

Період Київської Русі є дуже важливий для формування фізичної культури на Україні. Фізичне виховання стало багатофункціональною культурно-педагогічною системою, яка реалізовувалась практично у всіх сферах життєдіяльності нації». Часті військові походи вимагали навченої армії, тому заняття проводились на рівні з навчальними програмами того часу. У цей період було закладено початки багатьох видів спорту, які є популярними сьогодні: городки, хокей на льоду або траві, футбол, кулачні бої, боротьба, стрільба з лука і прасці метання округлого каміння в ціль і на відстань, піднімання важких брил, двобої на палицях, кінний, човнярський спорт, лижний спорт, метання, ходьба, біг, стрибки, лазіння, перелітання, повзання, пірнання, плавання.

Одночасно із розвитком та диференціацією видів фізичної діяльності відбувається спеціальна організація ігрового простору. У цей час формуються початки типології спортивних споруд: поле

для футболу, іподрому тощо. Люди чітко починають розуміти поділ ігрових зон залежно від виду ігор і періоду, в який вони проводяться. Для занять фізичною діяльністю використовувались не тільки відкриті простори але й капітальні споруди, такі як «іподром». Хоча габарити цих майданчиків втрачено, проте зрозуміло, як функціонально грамотно використовувалась територія для ігор, як використовувались природні чинники і для якої цілі. Тому досліджені принципи організації ігрових просторів в період Київської Русі можуть лягти в основу сучасних типів споруд для занять фізкультурною та оздоровленням з подальшим їх розвитком і усучасненням.

1. Деделюк Н.А., Цьось А.В. «Традиції фізичного виховання в Київській Русі»: Монографія. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2004. – 192 с. 2. Цьось А.В. «Фізичне виховання в календарній обрядовості українців». – Луцьк: Надстиря, 2000. – 376 с. 3. Грушевський М.С. Дитина в звичаях і віруваннях українського народу // Матеріали для україно-руської етнології. – Т. 9. – Львів, 1907. 4. Літопис руський // Пер. з давньоруського Л.Є. Махновця; Відп. ред. О.Л. Мишанич. – К.: Дніпро, 1990. – 591 с. 101 5. Кучінко М.М. Давньоруське городище Вал в Надстир'ї. – Луцьк: Вежа, 1996. – 208 с. 6. Кучінко М.М. Історично-культурний розвиток Західного Побужжя в IV-XIV століттях. – Луцьк: Надстиря, 1993. – 156 с. 7. Тимчак Я.В. Військово фізична підготовка в Україні(IV-XIIIст.) Автореф. дис. ... канд. наук з фіз. Вих. і спорту Луцьк, 1998. – 16 с. 8. Килимник С. Український рік у народних звичаях у історичному освітленні (У 3кн., 6 т.). – Факс. вид. – К.:АТ «Обереги», 1994. – Кн. 1. – Т.1: Зимовний цикл; Т. 2: Весняний цикл. – 400 с. 9. Пристипуна Є.Н. Народна фізична культура українців. – Львів, 1995.

УДК 72.03

І.В. Якубовський

Національний університет «Львівська політехніка»,
кафедра архітектурного планування

САДИБНЕ ЖИТЛО ЛЬВОВА КІНЦЯ XVIII – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТЬ

© Якубовський І.В., 2010

Запропоновано принципи періодизації розвитку архітектури садибного житла у Львові кінця XVIII – початку XXI століття, проаналізовано особливості кожного з періодів у архітектурі садибних будинків.

Ключові слова: садибне житло, Львів, архітектура міста, періодизація

The article proposes principles of periodization of architecture development of farmstead habitation in Lviv of the end of XVIII-beginning of XXI centuries. Peculiarities of each of the mentioned periods in the architecture of farmstead habitation are analyzed.

Keywords: farmstead habitation, Lviv, city architecture, periodization

Постановка проблеми

Львів – місто із цінною архітектурною спадщиною та багатомістовими традиціями будівництва, де кожен історичний період зробив свій внесок у формування неповторного архітектурного середовища. Забудова Львова вражає різноманітністю типологічних та архітектурно-планувальних вирішень громадських і житлових споруд, стильовим розмаїттям. Основною субстанцією, що формує міську тканину Львова, є житлова забудова. Близько третини всіх будівель припадає на архітектуру садибного житла. Дільниці садибного житла, сформовані у різні історичні періоди розвитку Львова, мають важливе значення для створення архітектурного